

Літературознавство

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-18>
УДК 811.161.2'38+82'06.07]*Пот:001.8:070(477)»192»

Наукова дискусія «про манеру Потебні цитувати» (за матеріалами періодичних видань 1920-х років)

Валентина Борбунюк

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжкультурної комунікації в креативних індустріях,
Харківська державна академія дизайну і мистецтв;
(вул. Мистецтв, 8, Харків 61002, Україна);
e-mail: 0969255100v@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1969-620X>*

У 1922 році як перший том повного зібрання творів вийшла друком розвідка Олександра Потебні «Думка й мова». Академічне видання зумовило наукову дискусію, поштовхом для якої стала рецензія Віктора Петрова «Потебня й Лотце», опублікована на шпальтах «Записок історично-філологічного відділу ВУАН» за 1923 (обкл. 1924) рік.

Мета даної статті — висвітлити основні аспекти цього наукового полілогу.

З'ясовано, що ключовим питанням дискусії є «питання про манеру Потебні цитувати» і про ретельну редакторську перевірку цитат. На доведення наукової значущості поставленого питання В. Петров оприлюднює власноруч зроблену перевірку цитат О. Потебні із Р. Г. Лотце (пчаста й з Г. Штейнталя), унаслідок чого наголошує, що манера не вводитьи в лапки чужого тексту досить характерна для О. Потебні.

Виявлено, що із В. Петровим солідаризується І. Айзеншток, а опонентами виступають вчені, дотичні до четвертого видання «Думки й мови» в особі автора переднього слова В. Харцієва. Його стаття-відповідь «Потебня й „лапки“ (з приводу однієї академічної рецензії)» опублікована у порядку обговорення на шпальтах журналу «Червоний шлях» за 1925 рік. Опонент називає В. Петрова «лапкознавцем» і «текстолобом» і звинувачує у намірі переглянути високі оцінки потебнівської наукової творчості, однак погоджується, що порушене питання є важливим і видання вимагає значного доопрацювання. Переглянуте і виправлене п'яте видання «Думки й мови» з'являється у 1926 році.

Проведений аналіз наглядно демонструє, що умовиводи науковців 1920-х років, не втратили своєї актуальності, зважаючи на значущість для вітчизняного наукового дискурсу постаті О. Потебні. Однак дотепер його наукова робота «Думка й мова» перекладена українською мовою лише фрагментарно за виданням 1862 року.

Ключові слова: Віктор Петров, «Думка й мова», опонент, полеміка, рецензія.

На початку 1920 р. у Харкові «склався невеликий гурток молоді-потебнінців» [3, с. 5] з ідеєю «в той чи інший спосіб відзначити 30-ті роковини з дня смерті проф. О. О. Потебні» [3, с. 3], а саме видати «невеликий огляд зробленого для розробки потебніянства за останні 5 років (після 25 роковин з дня смерті)», а також «збірник статтів прихильників та ворогів цієї науки» та перекласти і видати українською мовою кілька «невеликих статтів Потебні загального значіння» [3, с. 5]. Водночас в Українській академії наук «виникла думка» про повне видання творів видатного ученого. З цією метою 16 вересня 1920 року при Українській академії наук та Наркомосвіті утворюється окремий

науковий орган – Редакційний комітет для повного видання творів О. О. Потебні. Унаслідок, 1922 року у Державному видавництві України під редакцією вищезазначеного Редакційного комітету як перший том із запланованого повного зібрання творів виходить друком розвідка «Думка й мова». Всього планувалося видати дев'ятнадцять томів (515 друкованих аркушів) [3, с. 9–10].

Публікація «Думки й мови» 1922 року була уже четвертим виданням наукової роботи вченого. У передмові значилося, що колегія редакторів «пильно спорівляла» всі три попередні – 1862 р., 1892 р. та 1913 р., – «перевірила наведення (цитати); виправила дещо з недоглядів <...>; усталила типовий для Потебні правопис <...>» [13, с. IX].

Тобто це була чергова класична академічна републікація роботи, ставлення до якої за шість десятиліть з моменту першодруку усталилось [про деякі особливості рецепції ідей О. Потебні у 20-х–30-х роках див: 4]. Однак саме це видання зумовило наукову дискусію, яка розгорнулася на шпальтах вітчизняних періодичних видань 1920-х років.

Мета даної розвідки – висвітлити основні аспекти даного наукового полілогу, умовиводи якого не втратили своєї актуальності.

Поштовхом для дискусії «про манеру Потебні цитувати» послужила рецензія Віктора Петрова, чії «революційні заяви» згодом будуть спричинити «суперечки, незгоду і, водночас, захоплення» у діаспорних літературних колах [2, с. 402]. В. Петров – «найзагадковіша постать української гуманітаристики Новітньої доби» [2, с. 2], його ім'я як науковця і письменника вітчизняним науковим дискурсом другої половини ХХ століття легітимізувалось поступово.

Віктор Платонович Петров / В. Домонтович / Віктор Бер (1894–1969) успішно реалізував себе у різних сферах наукової діяльності – антрополог, археолог, етнограф, історик, літературний критик, мистецтвознавець, філолог. У 1919–1920-х рр. В. Петров був ученим секретарем Комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН) для складання історичного словника української мови. Після утворення у квітні 1920-го року Етнографічної комісії ВУАН В. Петров спочатку був її керівником, а з 1927 р. – головою [15]. У цей самий час з 1925 до 1929 року В. Петров є редактором Етнографічного вісника.

Зазначимо, що в означений період інтенсивної роботи у галузі етнографії та фольклористики молодий дослідник виступає «переконаним прибічником» О. Потебні, «поглиблюючи потебнянські принципи» [2, с. 47]. Зокрема, В. Петрову імпонувало застосування вченим у фольклористиці лінгвістичних методів й теза про зумовлення усної народної творчості і пов'язаної з нею обрядовості повсякденними життєвими процесами. Зрозуміло, що у своїх розвідках В. Петров активно апелює до О. Потебні. Серед таких, у тому числі, роботи, що були видані пізніше уже за кордоном, як, наприклад, «Обрядовий фольклор народно-календарного циклу як методологічна проблема» (Мюнхен, 1948) [9], «Методологічно-світоглядіві напрями в українській етнографії ХІХ–ХХ ст.» (1949) [10] або ті, що й досі залишаються у рукописах, як-от: «Український фольклор (заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу)» (Мюнхен, б.р.) [11].

Рецензія В. Петрова із заголовком «Потебня й Лотце» була оприлюднена на шпальтах «Записок історично-філологічного відділу

ВУАН» (кн. 4 за 1923 рік (на обкл. 1924 рік. – В.Б.). Крім даної публікації, у розділі «Критика й бібліографія» надруковані рецензії на підручники «Український язык» О. Синявського (Харків, 1923) та «Український язык: Пособие для курсов и самообразования» М. Йогансена (Київ, 1923). Відгук В. Петрова вирізнявся неперехідною значимістю рецензованого видання і авторитетом його автора. Заголовком «Потебня й Лотце» рецензент означив ключову тему публікації, наповненої для підтвердження висунутих гіпотез розлогими цитатами (В. Харцієв у публікації-відповіді схарактеризує цю авторську особливість як «цитатна манера Петрова» [16, с. 163]). Зауваги, адресовані редакторам, зумовили емоційну відповідь.

Головним опонентом виступив В. Харцієв, автор вступної статті до обговорюваного 4-го видання «Думки й мови». Обурені колеги найменували В. Петрова «лапкознавцем» і «текстолобцем», а його манеру як дослідника О. Потебні пояснили «прислів'ямом» Херсонщини: «ти йому образа, а він тобі луб'я» [16, с. 163–164]. Згодом В. Петров із стенографічною точністю запротоколює усіх учасників цієї дискусії, зазначивши, що його замітка-рецензія викликала жваву дискусію й спричинила появу великої статті В. Харцієва, газетної замітки Ст. Юхимовича, згадки І. Айзенштока в рецензії на розвідку Т. Райнова про О. Потебню і, нарешті, відповіді Редакційної Колегії 5-го видання «Думки і мови» [7, с. 367].

Ключовим питанням, яке ставить молодий дослідник перед колегами-науковцями, є «питання про манеру Потебні цитувати», оскільки, наголошує рецензент, колегія редакторів ставила перед собою «завдання „перевірити цитати”» [8, с. 260]. З передмови першого тому відомо, що перевіреною є більшість цитат із творів В. Гумбольдта, Г. Штейнталя, М. Лацаруса. З посиланням на проф. Б. Ляпунова рецензент фіксує той факт, що не скрізь це вдалося «вследствие спешности корректур и неимения под рукою соответствующих сочинений (напр. не удалось найти в библиотеке Одесской Высшей Школы соч. Гумбольдта „Hermapn u. Dorothea”) (ст. VIII)» [8, с. 260]. Однак, додас В. Петров, неперевіреними лишилися не тільки джерела означені редактором, а й цитати з Р. Г. Лотце. На думку автора рецензії, ця перевірка «аж надто необхідна в редагуванні творів Потебні при тій непевній і нечіткій манері цитувати», що помічається у цьому творі.

В. Петров наголошує, що «звичай не позначати лапками запозичень стає явище постійне і повсякчасне» у автора «Думки й мови», тому це «дрібне, як на перший погляд, питання про манеру письменника цитувати й про манеру його позначати свої цитати лапками», може «нарешті набути кардинальної ваги, ваги питання про самостійність або-ж компілятивність даної праці» [8, с. 260]. На доведення порушеного питання В. Петров

оприлюднює власноруч зроблену перевірку цитат О. Потебні з Р. Г. Лотце (почасти й з Г. Штейнталя), унаслідок чого доводить тезу, що «манера не вводити в лапки чужого тексту, <...> досить характерна для Потебні», тому кожен, хто посилається на «Думку й мову», «стоїть перед небезпекою послатись не на Потебню, а скажемо, на Лотце, якого, не позначивши того, в даному місці процитував був наш лінгвіст» [8, с. 260] (Вислів «наш лінгвіст» на адресу О. Потебні буде сприйнятливим опонентами В. Петрова як такий, що «дхне іронією» [16, с. 11]). Таким чином, вказує В. Петров, цитата з «Думки і мови» може стати цитатою цитати. На доведення факту, що О. Потебня «часом вільно поводився з лапками», що текст його розвідки в багатьох випадках носить «цитатний характер», В. Петров ретельно порівнює сторінки «Думки й мови» з відповідними фрагментами «Мікрокосма» Р. Г. Лотце. І наполягає, що у наведених ним прикладах О. Потебня «подає тільки переклад Лотце, правда, щодо мови й ясності перекладу, то значно кращий од Коршевого перекладу 1867-го року»: «Потебня (М. и Я. ст. 58) йде за Лотце (М. ст. 220) й багато з сторінок в „М. и Я.“ першого виявляють у йому певного „лотцеянця“» [8, с. 262]. В. Петров демонструє, що «од сторінки 57-ої й приблизно аж до 72-ої ми маємо в Потебні ту чи іншу перерібку Лотцевського оригіналу» [8, с. 262]. Оскільки «часом Потебня не так своє першеджерело переробляє, як подає досить близький переклад з „Мікрокосму“», то «чужий» текст, наголошує В. Петров, «необхідно мусить бути відокремлений у дальших виданнях „М. и Я.“» [8, с. 262].

Такий самий аналіз – перевірка «рядок за рядком» – є необхідним, вважає В. Петров, і щодо цитат із Г. Штейнталя, «бо тії розділи, в яких Потебня критикує Бекера, досить виразно наближаються до відповідних розділів з „Grammatik, Logik u. Psychologie“» [8, с. 263]. Проблема є ще глибшою, зауважує В. Петров, бо як О. Потебня користувався Р. Г. Лотце, так само й Г. Штейнталь студіював цього автора. Тим самим, наголошує рецензент, питання про «Потебню й Лотце» «приймає вигляд складнішого питання про взаємовідносини між Штейнталем, Лотце й Потебнею», тільки розв'язавши яке можна «з певністю довести роллю Потебні в розв'язанні світової про походження мови загадки» [8, с. 263].

Як висновок В. Петров висловлює сподівання, що у майбутньому новому, 5-му, виданні «Думки й мови» «перевірку цитат і текстів буде пророблено до кінця, у всій цілості» [8, с. 263]. О. Потебня являється «одним з найбільш авторитетних письменників у питаннях теорії й філософії мови», проте, – констатує В. Петров, – критичні дослідження щодо окремих пунктів його вчення відсутні [8, с. 263].

Текст О. Потебні, зауважує рецензент, дуже важкий для коментування, саме тому для з'ясування того, «що в тексті розвідок Потебні ми мусимо вважати за оснівне й що за другорядне, таке коментування „М. и Я.“ нам уявляється завданням першої черги» [8, с. 263]. Без коментарів, наголошує В. Петров, «текст нашого вченого лишається суперечний» [8, с. 263]. І вкотре для доведення свого твердження звертається до тексту «Думки й мови» [8, с. 263].

Із В. Петровим солідаризувався І. Айзеншток, апелюючи до справедливих зауваг колеги в рецензії на книгу Т. Райнова «Александр Афанасьевич Потебня» (Пг., 1924). Там читаємо, що «потрібним було б вияснення генези творчості Потебні, основних засад його науки», що «посилання на Лотце, Мюллера, Лацаруца, Штейнталя, Гумбольта, врешті нічого не пояснюють» є лише фактом «без жадних спроб означення того чи іншого впливу», межі ж, характер та розміри впливу «інколи бували незвичайно вибачливі й своєрідні» [1, с. 342]. На доведення своєї думки науковець апелює до В. Петрова, який «переконуюче вказав на значні текстуальні запозичення в „Мысли и языке“ з Лотце» [1, с. 342]. І. Айзеншток впевнений, що таким чином можна прослідкувати і вплив В. Гумбольдта і Г. Штейнталя. В результаті подібних досліджень одержали б не «силует Потебні тьмянний і неозначений», а «опуклий, яскравий портрет, щоправда не цілковито відповідав би нашому уявленню за Потебню але зате був би правильний і правдивий» [1, с. 342]. Зазначимо, що І. Айзеншток був призначений Комітетом для видання творів О. П. Потебні складачем біографії ученого і разом з О. Вегуховим, П. Ріттером та О. Синявським входив до складу редколегії «Думки й мови» [3, с. 7].

Однак не всі вчені, дотичні до 4-го видання «Думки й мови», сприйняли зауваги, висловлені молодим науковцем В. Петровим конструктивно.

У п'ятому числі журналу «Червоний шлях» за 1925 рік у порядку обговорення була опублікована стаття «Потебня й „лапки“ (з приводу однієї академічної рецензії)» В. Харцієва, учня О. Потебні і автора вступної статті до 4-го видання. Автор нарікає, що даному виданню «не пощастило»: «По-перше, Харківський комітет видавав книгу в період військового комунізму <...>» [16, с. 158]. За таких умов головний редактор першого тому Б. Ляпунов знаходився в Одесі, де й друкувалася книга, «і не міг дістати усіх матеріалів, щоб остаточно перевірити текст на підставі джерел, якими користувався Потебня <...>» [16, с. 158]. А по-друге, на нещастя, «з приводу редакційних хиб» «появилась критико-бібліографічна замітка В. Петрова», яка «тільки збільшує перші хибі» [16, с. 158]. В. Харцієв звинувачує В. Петрова у «безоглядній критичності», припускаючи, що він «поставив собі завдання переглянути високі оцінки потебнівської наукової творчості» [16, с. 159]. Далі опонентом вимальовується сумний фінал: «Ви

бачите, що від нашого славетного лінгвіста залишиться одно пир'ячко, коли підійти до нього, як слід, з лапками» [16, с. 160]. У результаті, констатує В. Харцієв, «перед нашими очима „Мисль и язык” це якийсь цитатний твір якогось цитатного автора-лотцянина, що використовував якогось маловідомого автора „Мікрокосма”, та й сліди позамітав» [16, с. 160]. Як бачимо, контраргументи емоційні і не зовсім по суті.

Раціональною можна вважати заувагу, що В. Петров порівняв текст О. Потебні не з німецьким текстом «Мікрокосма», а з перекладом, бо інакше, «як дізнався він (В. Петров. – В.Б.), що переклад Потебні кращий від Коршевого, не бачивши оригіналу» [16, с. 160]. Прикметно, що далі В. Харцієв відверто визнає, що і сам у Зінов'ївську цього тексту не зміг дістати, але висновок зробив за рівнобіжно надрукованими В. Петровим цитатами Потебнівського і Коршевого перекладів: «<...> думки Лотце в тих місцях, де В. Петров не знаходить улюблених лапок <...> були у данім разі лише матеріалом для Потебні», який «дуже вільно поводився з чужим текстом, не маючи, мабуть, ніякої рації цитувати слово в слово „Мікрокосм” і вживати лапки» [16, с. 160].

На думку опонента В. Петрова, у О. Потебні не переклад, а «своє власне розуміння Лотце і своє власне висловлення, редагування, і тому вживати тут лапки також негарно, як і видавати чуже за своє, не вживаючи лапок» [16, с. 161]. Надаючи «„лапкам” значіння кардинальної ваги», зауважує В. Харцієв, В. Петрову треба було «між іншим порушити пістет до „нашого лінгвіста” Андрея Белого, Ляпунова, Харцієва <...> і інших» [16, с. 161].

В. Харцієв запально реагує на «відкриття В. Петрова» про те, що Потебня є «лотцянець». До цього знали, що «Потебня, йдучи за В. Гумбольдтом, був також і штейнталіст (Штейнталь теж школи В. Гумбольдта)» [16, с. 162]. Науковець не стримується, спростовуючи висловлену молодим колегою гіпотезу: «Почекайте т-шу Петров, крутіть, та не перекручуйте <...>. Потебня був дуже далеко від тих романтичних, натурфілософських, фантастичних систем Новаліса та інших» [16, с. 162]. В. Харцієв апелює до думки О. Потебні, у результаті чого В. Петров, що дістав «десь, най у Лотце, помазок, тай вимазавав дьогтем „нашого лінгвіста”» неочікувано опиняється в одному ряду із видатними попередниками: «Але і Потебня, і Лотце, і ви, т-шу Петров, і взагалі люди мають таку негарну звичку, про яку й каже Потебня <...>» [16, с. 162]. Дана заувага підкріплюється розлогою цитатою з «Думки й мови», де йдеться, зокрема, про те, що у поєднанні звуків і кольорів ми насолоджуємось не нашим особистим почуттям, а тим, що звуки і кольори розташовані так, а не інакше, і тому самі

по собі гарні [14, с. 58]. В. Харцієв наполягає, що це не романтика і фантастика, якої, на думку «лапкознавця Петрова», тримається Р. Г. Лотце. О. Потебня не йде за Лотце, а об'єктивує свої почуття.

Однак В. Харцієв погоджується, що «питання взаємовідношення Штейнтала, Лотце і Потебні дуже важливе», бо «розв'язавши його, можна з певністю довести роллю Потебні в розв'язанні світової загадки про походження мови» [16, с. 163]. Гарним, на думку В. Харцієва, є і намір з'ясувати, у кого вчився молодий Потебня, «на яким ґрунті виростав його науковий погляд на мову <...>» [16, с. 163]. Але для цього необхідно позбавитись «цитатної манери Петрова, це по-перше, а по-друге, треба поставити собі завдання по змозі зрозуміти чужу думку чи то Штейнталева, чи то Лотцева, чи то Потебні» [16, с. 163]. У випадку, коли поставити собі завдання з'ясувати «характерну маніру „нашого лінгвіста”, з певністю довести „цитатний характер” його дослідів, то ми виявимо лише свою характерну маніру і більш нічого» [16, с. 163]. У цілому визнаючи справедливність умовиводів В. Петрова, опонент все ж не втримується від чергових зневажливих зауваг на його адресу: «Петрову невідомо те, що знає кожна письменна людина, хоч і не потебніянець, а саме, що значіння слова змінюються як до контексту», що «тримаючись свого суто філологічного методу, він бере дві цитати у Потебні з різних сторінок, де трапляється слово „зміст” в різних значеннях і визнає текст за суперечливий», що «в тій академії, з якої і В. Петров, вивчали добачати „лапки”, а не добачати „дужок”» [16, с. 163]. Врешті-решт, В. Харцієв називає рецензію «цитатним дослідом», а стандартний підпис під текстом із сарказмом характеризує як «победоносна підпись: В і к т о р П е т р о в» [16, с. 163].

Наостанок В. Харцієв висловлює і своє побажання, «щоб думки і вчення Потебні ввійшли в українську науку та письменство „без лапок” <...>» [16, с. 164]. Для цього редакційній колегії творів О. Потебні треба подбати про те, щоб швидше видати лекції вченого з теорії словесності, але без «того пістету», з яким видано було раніше». Посмертне видання, зізнається, хоч і за його редакцією, але всупереч його волі, «зроблено так, що вимагає дуже великої переробки»: «Тільки з такою умовою „штейнталіст, лотцянець” і т. д. Потебня з'ясується якнайкраще» [16, с. 164].

Сподіване В. Петровим як рецензентом і В. Харцієвим як його опонентом п'яте видання – «переглянуте і виправлене» – з'являється у 1926 році [14]. Перший том, зауважили редактори, розійшовся дуже швидко – менш, ніж за рік, а перевидання тривало так довго, «розуміється, не з вини Редколегії, що за цей час устигла вже виготовити до друку десять томів „Повного собрания сочинений Потебні”» [14, с. VIII].

Серед відгуків [6] на п'яте видання одним із перших очікувано був відгук В. Петрова [7], чие

ім'я згадується у Вступних увагах до даного тому. Редакційна колегія в особах проф. О. Вегухова (прикметно, учня О. Потебні), проф. П. Ріттера, проф. О. Синявського та І. Айзенштока наголошує, що «для цього видання ще раз пильно переглянуто всі цитати», «щоб уникнути непорозуміння на кшталт того, що виявилось у статті В. Петрова „Потебня й Лотце”» [14, с. VII]. Вчені наполягають на безпідставності обвинувачення «нібито Потебня часто, цитуючи Лотце, не ставить лапок», на думку редакторів, видно вже з тих прикладів, що наводить і сам В. Петров: «на них можна вбачати певну залежність Потебні від Лотце, схожість думок у обох, тільки не цитування без лапок» [14, с. VII]. І далі про манеру вченого цитувати зауважується, що О. Потебня взагалі цитує «трохи своєрідно, як щодо своєї ортографії й пунктуації при передаванні чужих текстів», так і щодо «можливого скорочення кількості слів у цитованих текстах», зберігаючи при цьому «якомога ідентичне значіння» [14, с. VII]. До того ж, «і в живій бесіді і в письмі Потебня був лаконічний; розтягливості й ряснослівності не любив», для збереження «духу мови» «дозволяв собі при перекладі, при цитаті, перенести 1–2 рядки наперед, а попередні – на місце їх» [14, с. VII]. Вчені редакційної колегії зазначають, що переклади й цитати О. Потебні можна назвати «вільними», та все ж це «досить вірний переказ думки первотвору»: «Проте, таке відношення до чужого тексту помічається лише до того моменту, доки думка Потебні загалом не розходиться з авторовою» [14, с. VII]. Аналізуючи «невподобну для нього думку», що «її він збивав чи змінює», О. Потебня «точний до педантизму; тут форму чужої думки він залишає непорушною» [14, с. VII].

Після виходу 5-го видання «Думки й мови» В. Петров узагальнює результати обговорення порушеного ним питання: «<...> В. І. Харцієв, заперечуючи, <...> висловив такі зауваження, що „думка Лотце були у данім разі лише матеріалом для Потебні” (ст. 160), що „у Потебні не переклад, а своє власне розуміння Лотце і своє власне вилонення, редагування”» [7, с. 367]. Аналогічним є і твердження редколегії

у передмові до нового V видання «Думки й мови» [7, с. 367].

Здавалось би, – пише В. Петров, – «коли так, то нема чого й споритися». Оскільки подальша суперечка тільки «безпідставне непорозуміння», «суперечка про слова: чи в даному місці є „певна залежність Потебні від Лотце”, чи „цитата без лапок”», про те, «що таке певна залежність і де вона кінчається, переходячи в цитатність», «чи не переходить ця певна залежність іноді в повну й чи не наближається схожість до тотожності» [7, с. 367].

Однак, умовно погоджуючись, В. Петров знову вдається до неспростовної аргументації, цього разу порівнюючи текст О. Потебні з оригінальним текстом Лотце – німецькою мовою. І наголошує, якщо редколегія вважає, що це будуть не цитати без лапок, а тільки «певна залежність і „схожість думок”», суть справи не міняється. Питання полягає не в тому, як цю подібність назвати, а в тому, щоб «цю певну залежність» у тексті «Думки і мови» виявити і в дальших виданнях «подавати не просто передрук тексту з попередніх видань розвідки, а текст коментований і опрацьований <...>» [7, с. 368]. Кожен читач повинен мати можливість, «не вдаючись до „Мікрокосму” Лотце», бачити, що належить самому О. Потебні, а що «писано в „певній, як зазначає Редколегія, залежності від Лотце”. Цього вимагає пошана до автора <...>» [7, с. 368].

Проведений аналіз наглядно демонструє, що порушені вітчизняними науковцями 1920-х років питання не втратили своєї актуальності, зважаючи на значущість постаті О. Потебні для вітчизняного наукового дискурсу. Від 1926 року його робота «Думка й мова» не перевидавалася. Дотепер лише почасти реалізована ідея гуртка молодих потебнянців перекласти і видати українською мовою роботи О. Потебні загального значення. Українською перекладені «Естетика і поетика слова» (1985), «Мова, національність, денационалізація» (1992) [5], фрагментарно за виданням 1862 року перекладена «Думка й мова» [12]. Думається, що у повному українськомовному виданні «Думки й мови», яке ще чекає на своїх перекладачів і редакторів, повинні бути взяті до уваги викладені вище розмірковування вчених. До тоді фінал наукової дискусії 1920-х років «про манеру Потебні цитувати» залишається відкритим.

Список використаної літератури

1. Айзеншток І. Я. [Рецензія]. *Червоний шлях*. 1924. № 8–9. С. 340–345. Рец. на кн.: Райнов Т. Александр Афанасьевич Потебня. Пг., 1924. 110 с.
2. Брюховецький В. Віктор Петров у двобій з Левіафаном: Біографічні розвідки й літературознавчі констатації. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2025. 592 с.
3. Бюллетень редакційного Комітету для видання творів О. П. Потебні. Харків: Всеукраїнська академія наук, 1922. ч. 1. 92 с.
4. Звняцьковський В. Потебня та потебнянці у лекціях Р. Якобсона у Масариковому університеті (Брно, 1935). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2023. № 92. С. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-92-02>

5. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України [офіційний сайт]. URL : <https://www.inmo.org.ua/oleksandr-potebnya.html>
6. Ковалівський А. [Рецензія]. *Червоний шлях*. 1927. № 1. С. 307. Рец. на кн.: Полное собрание сочинений: Т. I. Мысль и язык / Под ред. Комитета по изд. соч. А. А. Потебни при ВУАН; Вступ. ст. 61 В. И. Харциева. 5-е изд., пересмотр. и испр. Одесса: Госиздат Украины, 1926. XXIX, 205 с.
7. Петров В. До питання про Потебню й Лотце. *Записки Історично-філологічного Відділу Української Академії Наук*. Київ. 1926. Кн. 9. С. 367–368.
8. Петров В. Потебня й Лотце. *Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук*. Київ. 1923 (обкл. 1924). Кн. 4. С. 259–263.
9. Петров В. Розвідки. Т. 2, упоряд., передм. та прим.: В. Брюховецький. Київ: Темпора, 2013. 576 с.
10. Петров В. Розвідки. Т. 3, упоряд., передм. та прим.: В. Брюховецький. Київ: Темпора, 2013. 536 с.
11. Петров В. Український фольклор (заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу). Мюнхен: Український вільний університет, б.р. (на правах рукопису). 142 с. URL.: <https://diasporiana.org.ua/folklor/10997-petrov-v-ukrayinskiy-folklor-zagovori-golosinnya-obryadoviy-folklor-narodno-kalendarного-tsiklu/>
12. Потебня О. Думка й мова (фрагменти). *Слово. Знак. Дискурс*. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст., за редакцією Марії Зубрицької. Львів, 1996. С. 23–39.
13. Потебня А. А. Полное собрание сочинений под редакцией комитета по изданию сочинений А. А. Потебни при Всеукраинской Академии Наук. Т. 1. Мысль и Язык. Издание четвертое пересмотренное и исправленное с вводной статьей В. И. Харциева. Государственное Издательство Украины. Одесса. 1922. Ст. XXIX+188.
14. Потебня А. А. Полное собрание сочинений: Т. I. Мысль и язык / Под ред. Комитета по изд. соч. А. А. Потебни при ВУАН; Вступ. ст. В. И. Харциева. 5-е изд., пересмотр. и испр. Одесса: Госиздат Украины, 1926. XXIX, 205 с.
15. Франко О. О., Хомин Н. А. Науково-організаційна діяльність Віктора Петрова (20–30-ті роки ХХ ст.). *Вісн. ін-ту археол.* Львів. ун-ту. 2010. Вип. 5. С. 84–92.
16. Харцієв В. Потебня й «лапки» (з приводу однієї академічної рецензії). *Червоний шлях*. 1925. № 5. С. 158–164.

Надійшла до редакції 10 серпня 2025 р.

Переглянута 05 жовтня 2025 р.

Прийнята до друку 20 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Eisenshtok, I. Ya. (1924). [Review]. *Chervony Shlyakh*, (8–9), 340–345. Review on the book: Raynov T. Alexander Afanasyevich Potebnya. Pg., 110 p. [in Ukrainian]
2. Bryukhovetsky, V. (2025). Viktor Petrov in a duel with Leviathan: Biographical investigations and literary observations. Kyiv: DUKH I LITERA, 592 p. [in Ukrainian]
3. (1922). *Bulletin of the Editorial Committee for the Publication of the Works of O. P. Potebnia*. Kharkiv: All-Ukrainian Academy of Sciences, 1, 92 p. [in Ukrainian]
4. Zvinyatskovsky, V. (2023). Potebnya and his Followers in Roman Jakobson's Lectures at the Masaryk University in Brno (1935). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology"*, (92), 15–22. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-92-02> [in Ukrainian]
5. O. O. Potebnia Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine [official site]. URL : <https://www.inmo.org.ua/oleksandr-potebnya.html> [in English]
6. Kovalivskiy, A. (1927). [Review]. *Chervony Shlyakh*, (1), 307. [in Ukrainian]
7. Petrov, V. (1926). On the question of Potebnia and Lotze. *Zapysky Istorychno-filolohichnoho Viddilu Ukrainskoi Akademii Nauk*. Kyiv, (9), 367–368. [in Ukrainian]
8. Petrov, V. (1923, reprinted 1924). Potebnya and Lotze. *Zapysky Istorychno-filolohichnoho Viddilu Ukrainskoi Akademii Nauk*. Kyiv. (4), 259–263. [in Ukrainian]
9. Petrov, V. (2013). *Studies* (2). Kyiv: Tempora, 576 p. [in Ukrainian]
10. Petrov, V. (2013). *Studies* (3). Kyiv: Tempora, 536 p. [in Ukrainian]
11. Petrov, V. (without a year). Ukrainian folklore (conspiracies, laments, ritual folklore of the folk calendar cycle). Munich: Ukrainian Free University, (on the rights of the manuscript), 142 p. URL.: <https://diasporiana.org.ua/folklor/10997-petrov-v-ukrayinskiy-folklor-zagovori-golosinnya-obryadoviy-folklor-narodno-kalendarного-tsiklu/> [in Ukrainian]
12. Potebnia, O. (1996). Thought and Language (fragments). *Word. Sign. Discourse*. Anthology of World Literary and Critical Thought of the 20th Century, edited by Maria Zubrytska. Lviv, 23–39. [in Ukrainian]
13. Potebnya, A. (1922). Thought and Language. Odessa: Gosudarstvennoye izdatelstvo Ukrainy. 198 p. [in Russian]
14. Potebnya, A. (1926). Thought and Language. Odessa: Gosudarstvennoye izdatelstvo Ukrainy. 205 p. [in Russian]
15. Franko, O. O., Khomin, N. A. (2010). Scientific and organizational activities of Viktor Petrov (20–30s of the 20th century). *Bulletin of the Institute of Archaeology, Lviv University*, (5), 84–92. [in Ukrainian]

16. Khartsiyev, V. (1925) Potebnya and “Quotes” (Regarding One Academic Review). *Chervony Shlyakh*. (5), 158–164. [in Ukrainian]

Submitted August 10, 2025.

Revised October 05, 2025.

Accepted October 20, 2025.

Published December 30, 2025.

Valentyna Borbuniuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Intercultural Communication in Creative Industries, Kharkiv State Academy of Design and Arts (8, Mystetstv st., Kharkiv, 61002, Ukraine); e-mail: 0969255100v@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0002-1969-620X>

Scientific discussion «On Potebnya’s Manner of Citation» (based on materials from periodicals of the 1920s)

In 1922, Olexander Potebnya’s study «Thought and Language» was published as the first volume of his collected works. This academic publication sparked a scientific debate, initiated by Viktor Petrov’s review «Potebnya and Lotze», which appeared in the «Notes of the Historical and Philological Department of the Ukrainian Academy of Sciences» (1923 issue, cover-dated 1924).

The purpose of this article is to highlight the main aspects of the scholarly dialogue.

It has been established that the key issue of the discussion concerned “Potebnya’s manner of quoting” and the need for careful editorial verification of citations. To demonstrate the scientific significance of the issue, V. Petrov conducted his own verification of Potebnya’s quotations from R. G. Lotze (and partly from H. Steinthal). He found that Potebnya’s characteristic style involved frequently omitting quotation marks when citing others.

It has been shown that I. Aizenshtok agreed with Petrov, while scholars associated with the fourth edition of «Thought and Language» – in particular, V. Khartsiyev, the author of the foreword – opposed him. Khartsiyev’s response article, «Potebnya and ‘Quotes’ (On One Scholarly Review)», published for discussion in «Chervony Shlyakh» in 1925, was analyzed. In it, Khartsiyev calls Petrov an «expert on quotations» and a «text lover», accusing him of attempting to revise the established high evaluations of Potebnya’s scientific legacy. Yet he also admits that the issue raised is important and that the publication required substantial revision. The revised and corrected fifth edition appeared in 1926.

The analysis clearly demonstrates that the conclusions reached by scholars in the 1920s remain relevant today, as Potebnya’s «Thought and Language» has been only partially translated into Ukrainian, and only on the basis of the 1862 edition.

Key words: citation, polemic, review, «Thought and Language», Viktor Petrov.

Як цитувати: Борбунюк, В. (2025). Наукова дискусія «про манеру Потебні цитувати» (за матеріалами періодичних видань 1920-х років). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 119-125. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-18>

In cites: Borbuniuk, V. (2025). Scientific discussion «On Potebnya’s Manner of Citation» (based on materials from periodicals of the 1920s). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 119-125. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-18> [in Ukrainian]